

بایسته‌های پژوهشی درون مایه صحیفه سجادیه

محسن احتشامی نیا*

چکیده: نگارنده مقاله، پس از بیان پنج نکته مقدماتی در مورد درون مایه صحیفه سجادیه، بیست موضوع از موضوعات را که برای تحقیق موضوعی درباره صحیفه مناسب می‌داند، همراه با ریز موضوعات آن آورده تا راهنمای پژوهشگران باشد.

کلید واژه‌ها: صحیفه سجادیه، تحقیق موضوعی / توحید / توبه / بلا / سعادت / حُسن و احسان / شیطان / صدق / ربوبیت / اطاعت / توفیق / رضا و قضا

پس از رؤیت صفحه‌ای ویژه در شماره پنجم «سفینه» تحت عنوان «بایسته‌های پژوهشی» بر آن شدم تا به فراخور مطالعات اندک خویش، مباحثی را از این سفر عظیم یعنی صحیفه سجادیّه، به ارباب نظر و تحقیق ارائه کنم.

قبل از ورود به اصل بحث - یعنی بایسته‌های پژوهشی - نکاتی چند را به اختصار به استحصار می‌رساند تا ان شاء الله فایده بحث تمام گردد:

نکته اول: چون علما و بزرگان اهل تحقیق و دانشمندان رجال، در این زمینه تحقیقات گسترده و طاقت فرسایی را متحمل شده‌اند و بسیاری از سخنان را در این مورد ارائه فرموده‌اند، شاید دیگر بحث درباره رجال صحیفه و استناد آنان - علی رغم اتقان و استحکام سند صحیفه و موجه و موثق بودن آنها - بحث زاید و به دور از فایده‌ای باشد.

علی الخصوص که بزرگان حدیث ما نیز به این مطلب مهم تصریح فرموده‌اند که در مباحث ادویه و ادعیه، ما به سندهای این گونه اصلاً احتیاجی نداریم.^۱ البته این نکته نیز قابل ذکر است که دعاهای صحیفه سجادیه، از جهت داشتن سندهای قوی نیز، از حدّ بسیار بالایی است.^۲

نکته دوّم: احتیاج زیادی هم به این کار نیست زیرا کلام حضرت سجاده‌السلام در نهایت اتقان و بلندی و استحکام است؛ کتابی که در بین علما و بزرگان «به انجیل اهل بیت»، «زبور آل محمد» و «اخر القرآن» نامگذاری شده است.^۳

نکته سوّم: چون در دعا رابطه خاص خدا با بنده مطرح است و امام‌العلیّه در این دعاها می‌خواسته‌اند که با خدا صحبت کنند، از تمامی عرفان و شناخت ویژه خویش - که به اعتقاد ما: اینان راهنمایان به سوی حقند: دالّات الی الله - برای سخن گفتن استفاده کرده‌اند. بنابراین عالی‌ترین، کامل‌ترین و ژرف‌ترین مضامین و مفاهیم به شکل دعا بکار رفته است. صحیفه سجادیه سرشار از این گونه دعاهای عرفانی است.

نکته چهارم: ممکن است در سایر احادیث شیعه «نقل به مضمون» صورت گیرد همان گونه که علماء، جواز و وقوع آنها را متذکر شده‌اند.^۴

ولی در مورد احادیث ادعیه و اذکار، ترتیب خواندن آن باید مشخص و معلوم باشد و هیچ گونه دخل و تصرفی در آن نباید صورت بگیرد، زیرا ترتیب و شکل آن موضوعیت دارد و به اصطلاح این گونه روایات «تعبدی و توقیفی» هستند. از این رو، به طور طبیعی هیچ گونه دخل و تصرفی نیز در این گونه احادیث صورت نگرفته است.^۵ نکته پنجم: به اهل تحقیق پیشنهاد می‌گردد - برای آن که کار آنان دارای دقت و اعتبار بیشتری گردد - در کار پژوهش در صحیفه سجادیه و اساساً هرکار پژوهشی

۱. ر.ک: بحارالانوار ۱ / ۳۰.
 ۲. رجوع شود به مقاله دکتر پهلوان تحت عنوان «اسناد و مشایخ راویان صحیفه کامله» در فصلنامه علوم حدیث، شماره ۱۲.
 ۳. ر.ک: مقدمه ترجمه و شرح صحیفه کامله سجادیه به قلم مرحوم فیض الاسلام ص ۳، همچنین مقاله یاد شده دکتر منصور پهلوان.
 ۴. ر.ک: تلخیص مقباس الهدایه: علامه مامقانی، ص ۱۹۰ به بعد.
 ۵. ر.ک: همان / ۱۹۳.

دیگر، - این ویژگی را لحاظ کنند، که دارای «تئوری تحقیق» باشد.^۱ و آنگاه «سؤالات گوناگونی» را که درباره این تئوری می‌تواند وجود داشته باشد، مطرح کنند تا بعد از این سؤالات گوناگون و متنوع، بتوانند چهار چوبه تحقیق خود را کامل و مشخص نمایند.^۲ پس از این مقدمات، به موضوعات متعدد و گوناگونی می‌پردازیم که در صحیفه وجود دارد و می‌توان درباره آنها مطالب و نکاتی کلیدی فوق العاده‌ای را یافت. ما ذیلاً به بیست عنوان آن اشاره مختصری می‌کنیم:

۱: اعتراف به احسان خداوند و اعتراف به گناه نزد او. در همین رابطه، واژه‌هایی مانند خطیئه، خطا، خطایا، خاطی و خاطئین می‌تواند کمک کند.

۲: سؤال و درخواست از خداوند، مقام سائلین، آیا به جز خداوند می‌توان از دیگران سؤال و درخواست کرد (مسئولین)؟، کیفیت سؤال از خدا و دیگران.

۳: حقیقت توبه، توبه از چه چیزهایی، مقام تابئین، فرق تابئین با توابین، توبه مقبول، توبه نصوح.

۴: قرب خداوند و معنای آن، چه چیزهایی موجب تقرّب به خداوند می‌شود؟ چه کسانی به خداوند نزدیک ترند؟ مقربان کیانند؟ چه ویژگی‌هایی دارند؟ قربت به پیامبر چگونه است؟ جسمی، روحی یا هر دو؟ تحقیق در این باره.

۵: صلوات و کیفیت آن، بر چه کسانی باید صلوات فرستاد؟ آیا صلوات قابل رشد است، صلواتی که خدا را راضی می‌کند، فراموش کردن صلوات.

۶: خشیت و فرق آن با خوف، چگونگی خشیت از خداوند، فرق مقام خشیت با مقام خشوع و مقام خاشعان.

۷: حمد خداوند، فرق آن با مدح و شکر او، ویژگی‌های حمد، معرفت و شناخت حمد پروردگار، اوقات حمد خداوند.

۸: عبادت و حقیقت آن، مقام عابدین، فرق عبادت با عبودیت، عبادت خداوند باید چه ویژگی‌هایی داشته باشد؟ آیا می‌توان حق عبادت خداوند را ادا کرد؟ عبادت

۱. برای پیدا کردن تئوری‌های تحقیق به ادامه همین مقاله مراجعه شود.
۲. ر.ک: کتاب آئین نگارش علمی نوشته دکتر عباس حُرّی، نشر: دبیر خانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی، ۱۳۸۰.

خاشعین چگونه است؟ عباد و بندگان خدا چه افراد و کسانی هستند؟ فساد عبادت به چیست؟

۹: شناخت خداوند و عرفان او، امکان آن، وصف خداوند به زبان خودش، عجز از شناخت خداوند به وسیله انسان، رابطه کرامت انسانی با عرفان خداوند، رابطه امامت با حفظ توحید، توفیق و خذلان به دست خداوند است، درخواست از خداوند، بر طرف کردن ظلم از ساحت قدس و ربوبی.

۱۰: بلا چیست؟ فلسفه بلایا برای چیست؟ اهل بلا کیانند؟ بلیه چیست؟ عافیت یعنی چه؟ منظور از بلاء حَسَن چیست؟ ابتلاء مردم به چیزهایی است؟ آیا همه باید دچار بلا شوند؟ فرق بلا و مصیبت، نزول و حلول بلا و...

۱۱: حقیقت رحمت خداوند، چه چیزهایی رحمت و چه چیزهایی عذاب است؟ دلایل و مصادیق ارحم الراحمین بودن خداوند، ناامید نشدن از رحمت الهی، رحمت خداوند شامل چه کسانی می شود؟ فرق رحیم و رحمان، رحمت اختصاصی خداوند.

۱۲: سعادت چیست؟ شقاوت کدام است؟ ویژگی های سعید و شقی، سُعدا و اشقیاء و ویژگی های آنها، الحاق به سعیدان و دعا و درخواست به این امر مهم، اطاعت از پروردگار موجب سعادت است، آیا برخی چیزها سَعْد و برخی چیزها نحس هستند؟
۱۳: برکت چیست؟ چه افرادی و چه روزها و چه اشیایی مبارک هستند؟ فرق برکت با صلوات، برکات آسمانها و زمین چیستند؟ چه کسانی به برکات خداوند اختصاص یافته اند؟ توفیر و زیادی برکات.

۱۴: حُسن چیست؟ احسان کدام است؟ بلاء حَسَن و غیر حسن کدام است؟ جزاء احسان چیست؟ انواع حُسن مثل: حُسن ظن، حُسن بلاء، حُسن اقاله، حُسن قضاء الهی، حسن تقدیر، حُسن صبر، حَسَنات، اِتمام احسان، غفلت از احسان، آیا احسان به شکر می انجامد؟ رابطه حُسن با قبیح چیست؟ مصادیق قبیح کدام است؟ انواع گناهان...

۱۵: شیطان و معنای لغوی و اصطلاحی آن، انواع شیاطین: شیاطین انسی و جنی، پناه بردن به خدا از شر شیطان (استعاذه)، در چه چیزهایی شیطان دخالت می کند؟ ماه رمضان یکی از عوامل پرهیز از شیطان، رابطه عصیان مردم با شیطان چیست؟ انواع

کیده‌ها و فریب‌های شیطانی.

۱۶: معنای اطاعت، استعمال به اطاعت الهی یعنی چه؟ دوام اطاعت، توسل به اطاعت بعد از انجام معصیت، اوقات طاعت چه وقت است؟ اهل اطاعت کیانند؟ مردم از چه کسانی باید اطاعت کنند؟ پیامبران، امامان، اطاعت شیطان، مقصّرین در اطاعت، آیا موجودات غیر انسانی خدا را اطاعت می‌کنند؟ فرق اطاعت و استطاعت، علائم مطیعین و عاصین.

۱۷: صدق چیست؟ صداقت کدام است؟ انواع صدق، صدق قول، صدق فعل، صدق هدایت، صدق توکل، صدق نَفَس، شهادت صدق ملائکه، تصدیق چه کسانی لازم است؟ نیت صادق یعنی چه؟ متصدّقین کیانند و رابطه مال با صدق چیست؟ (صَدَقَه)، پاکترین صدقات کدامند؟ فرق صَدِیق و صَدِیق چیست؟ ویژگی‌های صَدِیقین، آسیب‌شناسی صَدِیقین (آفت غرور و...)

۱۸: معنای ربّ، رب العالمین یعنی چه؟ و ویژگی‌های آن کدام است؟ مربوبین چه کسانی هستند؟ رب به معنای خالق (آفریننده)، رب به معنای مالک (ربوبیت) آیا غیر خدا «ارباب» دیگری وجود دارد؟ ویژگی رب الاربابی خداوند، رابطه علوم ربانی با خداوند متعال و فرق آن با علوم بشری، مربی و متربّی و تربیت، درخواست از خداوند برای کمک او بر تربیت فرزندان، رابطه تربیت ما از پدرانمان و تربیت ما به فرزندانمان.

۱۹: معنای توفیق چیست؟ در خواست از خداوند برای توفیق او، انواع توفیق: توفیق به شناخت حق، توفیق طاعت، توفیق اقامه سنن الهی، توفیق هدایت، توفیق اداء فرائض، دوام توفیق، توفیق روزه گرفتن، رابطه توفیق با خذلان، عوامل خذلان، شیطان و نفس اماره به عنوان عوامل خذلان، مخذولین کیانند؟ و ویژگی‌های آنان، آیا توفیق و خذلان الهی جبر می‌آورند؟

۲۰: رضای عبد به قضای الهی و تسلیم در برابر او (مقام رضا و تسلیم)؟ روح رضا یعنی چه؟ رابطه رضا و سَخَط، زیادی رضایت الهی یعنی چه؟ مَرَضَات الهی چه چیزهایی است؟ رابطه رضا و رضوان الهی، چرا به بهشت، رضوان می‌گویند؟ آیا بهشت رضوان بهشت خاصی است؟ امام معصوم وسیله و ذریعه رضوان الهی است.

بار پروردگارا! به ما و همه پژوهشگران ایمانی^۱ ما توفیق هدایت و مربوبیت اطاعت را اعطا بفرما. با خشوع تمام از تو درخواست و سؤال می‌کنیم تا به برکت این حُسن به حقیقت رحمت خداوندی برسیم و عرفانمان به حضرت حق بیشتر گردد و به مقام صدق دست یابیم. از شرّ شیطان رانده شده ما را رهایی بخش تا با توسل به تربیت خداوندی به مقام رضای تو برسیم. و تمام صلوات و سلام تو را بر محمد و آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - که پیشوایان بحقّ معارف الهی هستند - نثار می‌کنیم.

چنین باد

۱. در این جملات، کلماتی که با حروف سیاه آمده، بخشی از عناوینی است که در متن گفتار، به آنها اشاره شده است.